

ДАКУМЕНТАЛЬНЫ ЭТНАГРАФІЧНЫ ФІЛЬМ ЯК СРОДАК ВЫВУЧЭННЯ АЎТЭНТЫЧНАГА ФАЛЬКЛОРУ БЕЛАРУСАЎ

Вядома, што традыцыйная культура розных народаў, у тым ліку і беларусаў, з'явілася гістарычнай асновай для ўсёй сусветнай культуры, як матэрыяльнай, так і духоўнай, таму яе вывучэнне складае прыарытэтны напрамак не толькі ў галіне этналогіі, антрапалогіі, але і культуралогіі, мастацтвазнаўстве і г. д. Як і іншыя, народная культура беларусаў традыцыйная і ў сілу гэтага кансерватыўная. Яна менш за ўсё падвяргаецца змяненням і таму складае ядро нацыянальнай культуры, захоўваючы ў розных праявах сваю нацыянальную спецыфіку. Уключаючы ў сябе ўвесь жыццёпарадак народа – яго быт, традыцыі, вераванні, светаўспрыманне, яна фарміруе тую сістэму каштоўнасцяў, якія вызначаюць ментальнасць беларускага народа. Асабліва яркая нацыянальная спецыфіка праявілася ў аўтэнтычным фальклору, які адыграў важную ролю ў этнагенезе беларусаў. Менавіта таму цяперашні стан беларускай нацыі, перспектывы яе развіцця шмат у чым вызначаюцца яго вывучэннем.

У *свецце* вывучэнне аўтэнтычнага фальклору вядзецца на трох асноўных узроўнях: 1) жывое існаванне аўтэнтычнага фальклору; 2) захаванне яго ў памяці носьбітаў; 3) захаванасць у зафіксаваным выглядзе. Хацелася б звярнуць увагу на трэці ўзровень вывучэння аўтэнтычнага фальклору, адной з матэрыялізаваных форм якога можа выступаць дакументальны этнаграфічны фільм. Асноўны прадмет даследавання ў дакументальным этнаграфічным фільме складаюць рысы традыцыйнай культуры народа, якія ўтвараюць яго этнічнае аблічча. Значэнне характару матэрыялу ў фільме супаставіма ў нейкай меры з літаратурнымі першакрыніцамі. Галоўнай крыніцай выступаюць дазеныя, атрыманыя метадам непасрэднага назірання жыцця народа пры дапамозе яго фіксацыі на плёнку кіна-ці відэакамерай. Такім чынам, дакументальны этнаграфічны фільм з'яўляецца важнай аўдыёвізуальнай крыніцай звестак пра народнае светасузіранне, прадстаўленае ў выглядзе пэўнай карціны свету. Якаснай дакладнасцю дакументальнага этнаграфічнага фільма з'яўляецца двухадзінства навукі (этнаграфія, антрапалогія, музычная этналогія, арганалогія і інш.) і кінамастацтва, якое прадугледжвае арганічныя навукова-творчыя кантакты стваральнікаў фільма: навукоўца (як правіла, сцэнарыста), кінадакументалістаў (рэжысёр, апэратар) і герояў карціны. Двухадзінствам навукі

і мастацтва абумоўліваюцца даследчыя дакументальна-мастацкія задачы фільма: даследаваць і раскрыць характар самабытнай народнай культуры беларусаў у канкрэтных аўтэнтычных праявах пры дапамозе мастацкага кінавообраза. Зафіксаваная на плёнку рэчаіснасць, – традыцыйная культура беларусаў – становіцца адначасова і дакументам, і экраннай старонкай летапісу беларускага народа. Рознабаковасць выкарыстоўвання этнаграфічнага фільма ў залежнасці ад патрабаванняў грамадства абумоўлівае сацыякультурную спецыфіку яго функцыянавання. Як сацыякультурны феномен дакументальны этнаграфічны фільм выступае рэпрэзэнтантам: 1) аўдыёвізуальнай *формы адлюстравання* існуючай сацыякультурнай традыцыі і *формы яе дакументаграфіі*; 2) *формы камунікацыі* ў працэсе стварэння, тыражыравання, «транспарціроўкі», спажывання, захоўвання і распаўсюджвання інфармацыі аб беларускай культуры; 3) *спосабу камунікацыі* – індывідуальнага (у касетах) і масавага (тэлетрансляцыя) спажывання фонда традыцыйнай беларускай культуры; 4) *формы засваення і аналізу* традыцыйнай беларускай культуры; 5) *шматграннага аб'екта даследавання* розных навук; 6) *асновы дыялогу* паміж адрасантам і адрасатам (у тым ліку беларускай культуры і культур розных народаў); 7) *формы сацыяльнага кіравання* (стварэнне і распаўсюджванне камунікатарам звестак, якія ўспрымаюцца аўдыторыяй і ўплывае на яе, з'яўляецца працэсам сацыяльнага кіравання). Такім чынам, дакументальны этнаграфічны фільм «працуе» на аднаўленне памяці нашчадкаў, на дыялог паміж культурнай традыцыяй і сучаснай аўдыторыяй. Адначасова ён з'яўляецца дакументальным тэкстам і матэрыялам для далейшай інтэлектуальнай рэканструкцыі традыцыйнай культуры беларусаў, які будзе спалучаць сучасную культуру з яе папярэднімі этапамі, і далей – навуковым аналізам. Гэта будзе спрыяць вырабу новых ведаў і абагачэнню нацыянальнай культуры ўвогуле.

У Беларусі існуе вялікі фонд экранных твораў, у якіх знайшоў сваё адлюстраванне этнаграфічны летапіс народа. Створаны беларускімі кінадакументалістамі кінастудыі «Беларусьфільм», ТА «Тэлефільм» і «Беларускі відэацэнтр», экранны этнаграфічны летапіс, склаў паспяховаю, яркую, нацыянальна значную і міжнародна прызнаную сферу айчынай культуры, у рамках якой знайшлі ўвасабленне спрадвечныя, этнаментальныя рысы беларускай традыцыйнай культуры. Сюжэты, міфы, вобразы, матывы, умовы творчай жыццядзейнасці прадстаўнікоў этнасу, зафіксаваныя на экране, аб'ядноўваюць мінулае і сучаснае, раскрываюць індывідуальнае і этнатыпічнае, нясуць свету інфармацыю аб Беларусі і беларусах, як носьбітах беларускай традыцыйнай культуры. Да прыкладу,

беларуская народная музыка бытуе, як правіла, у непісьмовай форме і існуе, галоўным чынам, дзякуючы выканальніцкаму мастацтву таленавітых беларускіх самародкаў. Вывучаць народную музыку магчыма пры дапамозе розных першакрыніц, але адлюстравачь майстэрства выканаўцаў у прасторы іх жыццядзейнасці і навакольнай беларускай мастацка-бытавой культуры магчыма толькі сродкамі дакументальнага фільма.

Значным дасягненнем у галіне вывучэння беларускага музычнага фальклору з'яўляецца ўнікальны цыкл фільмаў, створаны з удзелам класіка беларускай экраннай этнамузыкалогіі З.Я. Мажэйка. Фільмы «Палескія калядкі», «Галасы вякоў», «Памяць стагоддзяў» (усе рэж. Н. Сава), «Рух зямлі» (рэж. Ю. Лысятаў) і інш., з'явіліся экранным помнікам тыповай характэрнасці нацыянальнай традыцыйнай культуры, яе індывідуальнай самабытнасці і дакументальнай сапраўднасці. Дзякуючы ім, сёння ёсць магчымасць не толькі пазнаёміцца з выканальніцкім мастацтвам такіх карыфеяў, як народны спявак Міхась Басякоў ці «беларускі Шаляпін» Сцяпан Дубейка, але і паслухаць іх глыбокія разважанні аб самабытнасці беларускай культуры. Этнамузыкальныя фільмы «Труба і рог», «Дудка», «Галасы зямлі маёй» (усе рэж. Ю. Лысятаў), «Бубен і барабан» (рэж. А. Суханава), «Грай, скрыпка, грай» (рэж. Ю. Гарулёў) створаны на матэрыяле існуючых народна-музыкальных традыцый. Усе яны ўваходзяць у цыкл фільмаў «3 гісторыі нацыянальных музычных інструментаў», задачай якога з'яўляецца паказаць асаблівасці існавання, рэальнае функцынаванне, ролю і значэнне ў сацыяльна-бытавой практыцы беларусаў музычна-бытавых інструментаў і шырэй – традыцыйнай нацыянальнай фальклорна-інструментальнай культуры. Аўтар праекта і сцэнарыст – доктар мастацтвазнаўства І.Дз. Назіна.

Важнае светапогляднае значэнне мае вывучэнне этнічнай гісторыі Беларусі. Сярод фільмаў, прысвечаных гэтай тэме, вылучаецца ўнікальны па сваёй значнасці фільм В. Аслюка «Край тужлівых песень», цалкам створаны на аснове вельмі рэдкага хранікальнага матэрыялу, апавядаючага аб традыцыях беларускай руральнай культуры пачатку XX ст. Традыцыі народнай славеснай творчасці, смехавой культуры беларусаў адлюстраваны ў фільмах «Валянціна Каралёва – вясёлая ўдава» (рэж. Р. Грыцкова), «У кожнай хаце жыве дамавік», «Замовы бабы Сашы», «Плыве човен» (усе рэж. С. Лук'янчыкаў), «Мотальскія байкі» (рэж. В. Пестаў) і інш. Беларускае народнае дойлідства знаходзіць сваё адлюстраванне ў фільмах «Благавест. Драўлянае дойлідства Беларусі. Мінская вобласць», «Драўлянае дойлідства Беларусі. Брэсцкая вобласць» (реж. Ю. Ялхоў), «Неруш» (реж. С. Пятроўскі) і інш. Вельмі цікавы, «смачны» цыкл фільмаў, які мае назву «Беларуская кухня». Аўтар праекта В. Каралёў. Сярод фільмаў: «Беларуская кухня. Стравы каляднага посту», «Купальскія стравы і напоі», «Беларускі вясельны каравай», «Смаленне вепрука» (рэж. С. Гайдук), «Не хлебам... А словам» (рэж. Т. Кіракозава) і інш. Змест фільмаў тлумачыць не трэба. Назвы гавораць самі за сябе. Падкрэслію толькі, што аўтары фільмаў не толькі знаёмяць глядачоў з традыцыямі адзначэння розных святаў і з рэцэптамі старадаўніх беларускіх страў, але і апавядаюць як трэба духоўна падрыхтавацца да свята.

Нажаль, гэты найкаштоўнейшы матэрыял сёння запатрабаваны мала. Больш таго, ён знаходзіцца на носьбітах (кіна- і відэаплёнка), якія з цягам часу страчваюць свае тэхнічныя магчымасці, што адмоўна сказваецца на якасці матэрыялу. Шмат фільмаў ужо сёння трапілі ў вечнасць, а існуючы ў дадзенай вобласці кінематаграфічны матэрыял не распрацаваны і не сістэматызаваны ў той меры, каб стаць зыходнай крыніцай і кіруючай базай пры комплексным вывучэнні беларускай традыцыйнай культуры. Таму праблема захавання традыцый і этнакультурнай ідэнтычнасці сёння востра стаяць перад сучаснай рэчаіснасцю. Яна яскрава праяўляе сваю спецыфіку ў гістарычным працэсе развіцця этнакультур розных народаў – як ва ўнікальным змесце і формах яго ўвасаблення, так і ў асобых спалучэннях пэўных рыс і працэсаў. І ў гэтым сэнсе дакументальны этнаграфічны фільм з'яўляецца найкаштоўнейшай першакрыніцай, якая дазволіць не толькі акрэсліць месца беларускай традыцыйнай культуры ў шэрагу іншых еўрапейскіх культур, але і выявіць яе ролю ў сусветным музычна-гістарычным працэсе.